

Megálltunk a nagy éjszakában

PAPP TIBOR
(BESZÉLGETŐTÁRS TAR FERENC)

- Az utóbbi időben sokat jársz Tokajba, az író táborba. Úgy tudom, ebben a városban születél.

- Valóban, Tokajban születtem, 1936. április 2-án. Amikor viccelgettünk a családban, akkor szegény anyámat azzal bosszantottam, hogy biztos április 1-jén születtem, csak szégyellte bevallani. 1936-ban apám a vasútnál dolgozott tisztii rangban, sokat mozgott. A család a vasút miatt Csapra költözött, ahol megszületett a húgom. Innen Gyöngyösre költöztünk. Itt kezdtem az első osztályt, a kálváriadomb aljában álló iskolában. Az osztálytársaim között volt Kabdebó Lóránt. Ma ismert irodalomtörténész. A 80-as évek elején New Yorkban találkoztunk újra, ahol visszaemlékezünk a Macskássy László igazgatása alatt egykor működött gyöngyösi első osztályra. (Kabdebó a felsőbb osztályokat Czigány Lóránttal járta együtt.)

A második osztályt már Bánrévén jártam. Innen helyezték át apámat Erdélybe. Dés mellett egy kis vasútállomásnak lett az állomásfőnöke. Nekem a háború utolsó hónapjai a csodálatos helyen eltöltött, gyönyörű nyári időszakot jelentették.

1944. augusztus 23-án a románok átálltak. Hamarosan kaptunk egy telefont, hogy hagyjuk el a lakást, mert maradni életveszélyes. Két-három órán belül vagonban voltunk anyámmal. Apám még ottmaradt, ő később amerikai fogságba esett, ahonnan csak 1946-ban jött vissza. Mi anyám szüleihez, Vállaira mentünk. (Ez a falu a Nagykároly-Mátészalka-Nyírbátor háromszög középpontjában van.) Ott ért bennünket az orosz bevonulás október 20-án. A faluból 1945. január 5-én 360 embert deportáltak - a családomból 910-en voltak köztük "málenkij robot"-ra vitték őket. A nagybátyám esetében ez négy és fél évig tartott. Kilencven kiló volt amikor elment, negyvenöt, amikor megjött, s még az a szerencse, hogy egyáltalán haza tudott jönni. Sajnos több olyan rokonom is volt, aki nem tért haza. Ez mindjárt indítást adott az új világhoz, hogyan lássa az ember ezeket a dolgokat. Itt jártam iskolába, de negyvenhét évesen beíratott anyám a Debreceni Piarista Gimnáziumba. (Apai ágon a család Debrecen környéki volt.) Egy évig jártam oda, de mert államosították az iskolát, visszamentem Vállajra. Itt fejeztem be az általános iskolát. 1950 őszén kerültem vissza Debrecenbe, a Fazekas Mihály Gyakorló Gimnáziumba, első osztályfőnököm Kéry László volt, aki akkor éppen skót balladákat fordított magyarra. Nem igazán tudtuk, hogy kicsoda ő. Később derült ki, hogy a háború után a Magyarság című lap főszerkesztője volt. Büntetésből küldték Debrecenbe, így lett az osztályfőnökünk. Végtelenül képzett ember volt. Történelmet tanított Kiss Tamás debreceni költő, akit nagyon szerettünk, és emberileg ma is közel áll hozzám.

Harmadikos koromban - 17 éves voltam - kaptam egy levelet az iskolából, hogy ösztöndíjat kaptam a Szovjetunióba. Nem fogadtam el, rettenetesen megijedtem. Arra hivatkoztam, hogy anyám nagybeteg, ő akkor a vállalji orvosnak volt a titkárnője, akitől mindenféle igazolásokat kapott, hogy bármelyik pillanatban meghalhat. Érettségi után hiába jelentkeztem bárhová, semmi esélyem sem volt a sikerre.

Apám az egri lakatosárugyárban dolgozott. '54-ben letett érettségim után itt dolgoztam segéd munkásként. '54 végén volt egy továbbképző tanfolyam azoknak, akiknek legalább öt éves szakmai gyakorlata, vagy akiknek érettségijük volt. Egy dr. Kerekes Károly nevű idősebb úrral együtt bekerültünk ebbe a második csoportba, és a többiekkel együtt elvégeztük ezt a gyors tanfolyamot. Valamikor '55 áprilisában meg is kaptam a szakmunkás leveletemet, tehát én képzett lemezlakatos szakmunkás vagyok! A gyár abban az időben légtechnikai berendezéseket gyártott fonodáknak. Ezek óriási kiterjedésű gépek voltak, beszerelésüket speciális csoport végezte. Sikertől oda bekerültem. Ettől kezdve inkább Miskolcon éltem, majdnem egy évig. Sokat tartózkodtam Csongrádon és Pesten is, ahol rengeteg üzemnek dolgozott a mi gyárunk.

Papp Tibor (1936)

költő. 1957-ben hagyta el Magyarországot, Párizsban él. A Magyar Műhely című folyóirat alapítója és szerkesztője. 1985-től a nemzetközi Polyphonia fesztivál alelnöke

Fontosabb művei:

Sánta vasárnap (1964), Elégia két személyhez vagy többhöz (1968), Vendégszövegek (1971, 1984), Ikonok (1991), Múzsával vagy múzsa nélkül.

Akkoriban a kiküldetéses munkások nem mehettek magánházhoz, minden gyárnak szállodákkal volt kapcsolata. Budapesten hosszú ideig a Pallasz Szállodában laktam. Persze a hatodik emeleti kétágyas szobában. Itt ért 1956 októberére, méghozzá a Budai Pamutfonóban. Már benne volt a levegőben... tudunk a 16 pontról és a készülő tüntetésről. Amikor mentünk haza busszal - a Rákóczi út és a Körút sarkán szálltam le -, éppen ott jött a tüntetés. Az október 23-i tüntetés, amibe persze azonnal beléptem, és attól kezdve ki se léptem belőle.

- Hogyan került nyugatra?

November 3-án hazamentem Vállaira. November végén vissza Egerbe. Itt előbb Debrecenbe, majd Pestre kaptam kiküldetést. Pesten voltam, amikor az indiai nagykövetség előtt tüntettek a nők, amikor az első ellentüntetés volt. Tetherautókkal, vörös zászlókkal jöttek. Megint hazamentem Vállaira, majd január elején vissza Egerbe. Ott mondta az egyik tisztviselő, hogy az ÁVH keresett engem, mert én Pesten voltam október végén. Szerinte jobb, ha én lelépek. Volt az üzemben egy fiú, aki szintén le akart lépni. Neki volt egy ismerőse, aki már kiment nyugatra. Ez az ismerős írt egy levelet, hogy Nagycenken van egy ember, aki megfelelő fizetésért átvisz a határon. Január 10-én megbeszéljük, hogy másnap indulunk. Ő meggondolta magát, bennem azonban már erős volt az elhatározás. Elindultam. Vettem egy Népszabadságot, amelynek főcíme az volt, hogy Győrben 160 disszident leszállítottak a vonatról Ebből rögtön levontam a következtetést: nem lehet Győr felé menni.

Megérkeztem Pestre, a Keletibe. Tudtam, hogy nagyon sokszor igazoltatnak, így ott aludtam a pályaudvaron. Személyazonosságim szerint én egri illetőségű voltam, átvészeltam az éjszakát. Négy-szer-öt-ször igazoltattak, de azt mondtam, hogy reggel utazom haza Egerbe. Hajnali 4-kor, mikor lejárt a kijárási tilalom, elindultam gyalog Kelenföldre. Az volt az elképzelésem, hogy nem Győr, hanem Szombathely felé megyek. Ruházatom egy lódenkabát volt, alatta egyszerű munkásnadrág és zakó. Semmiféle csomagom nem volt, kivéve az abban az időben "cekkernek" nevezett hálót. (Két nyílása volt: fent és lent, egy spárga fogta össze, amit a vállára vethetett az ember.) Ebben volt egy fél rúd szalámi újszaporiba csomagolva. Így érkeztem meg Kelenföldre, ahol több százan álltak a váróteremben sibaakancsban, bőrkabátban, bundában, két hátizsákkal. Megérkezett a rendőrség, mindenkit igazoltattak. Mire elmentek, ketten-hárman maradtunk a váróteremben. Aztán jött a Szombathely felé induló vonat és leordított róla valaki: disszidensek siessetek, beszéljél! Ezeket azért mondom el, mert pszichológiailag rettenetesen kemény dolgok voltak. Volt olyan, akire úgy hatott, hogy visszafordult. Rám úgy, hogy felszálltam. Ráadásul két jegyet vettem, egyet Székesfehérvárig, egyet Celldömölkig. Ha hamarabb igazoltatnak, a fehérvári jegyet mutatom. Ha később, akkor már "kisnyúl", de hát akkor is van jegyem. Amikor jött a kalauz és felmutattam a jegyet, megkérdezte, hová megyek. Nem tudtam kimondani, annyira meg voltam szeppenve. A vonaton egy idős házaspárral ültem, akik németül beszéltek. Nem messze tőlem egy féllábú fiatalember. Azonnal szóba elegyedtem a házaspárral - valamiképp tudtam németül. Egy szombathelyi tanár úr volt a feleségével. Nem sokat beszélgettünk. Nekem is inkább nyugtatás kellett, hogy szóljak valakihez. Aztán útközben talákoztunk egy vonattal Veszprém táján, disszidenseket hozott vissza. Átkiabáltak, hogy ne menjetek, mert már nem lehet. Én Celldömölkig mentem, aztán leszálltam az ún. "rossz oldalon", tehát nem az állomás felől. Vasutas múltamat kihasználva a nagykabátomat a karomon vittem, és ahogy kiléptem a vonatból, egyenesen a váltóhoz mentem, azt kezdtem el olajozni. Amikor felnéztem, láttam, hogy a vonatot körülállták az ávósok. A túloldalon igazoltattak, az én oldalamon senki sem volt! Én voltam az egyetlen, aki olajozott. A vonat elment, az ávósok sorbaálltak és vonultak. Besétáltam az állomásra és a nagy ijedtségre lehúztam két vagy három féldecit.

Az volt a tervem, hogy Sopron felé vonatozom, de a fejemben az a bizonyos parasztember állt. Mindenképp hozzá szerettem volna eljutni. Celldömölkre Sopron felé a határral majdnem párhuzamosan megy a vonat. Gondoltam, hogy ott nem olyan nagy az ellenőrzés. Este 7 felé felszálltam, ekkor már teljesen sötét volt (január hónap lévén). Három kocsi tele volt munkásokkal. Amikor levettem a lódenkabátomat, én is munkás voltam. A lódenkabátis a legegyszerűbb volt, szóval amit a melósok hordtak. Leültem a munkásokhoz. Aztán felszállt két helyi ávós. Köszöngettek az ismerős Józsi bácsinak, Pista bácsinak, igazoltattak egy-két embert és leszálltak. Hozzám nem jöttek oda. Aztán volt egy "repülőigazoltatás", ami azt jelentette, hogy min-

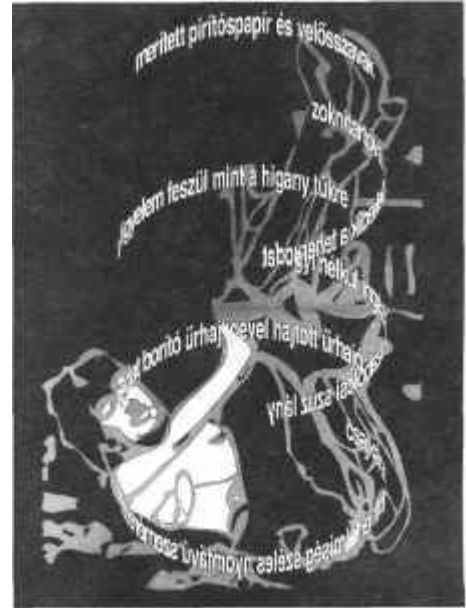
Magyar Műhely találkozózn 1974-ben

Performansz 1983-ban

denkit igazoltattak. Én voltam az egyetlen, akit leszállítottak a vonatról. Az állomáson állt egy villanyoszlop az állomás közepén - kb. a vonat kétharmadánál -, azon volt az egyetlen égő villanykörte. Alatta kérte el a rendőr a személyazonosságimát, és elkezdte olvasni az adataimat. Anyja neve, apja neve, stb. A vége felé jártunk már, amikor a vonat elindult. Éreztem, hogy az utolsó kocsi is elhúzott mellettem. Akkor kikaptam a kezéből a személyazonosságimát és fellődultam a vonatra. Szerencsére addigra a vonat már elég sebesen haladt, így mire lekapta a géppisztolyát és utánunk lőtt, már elég messze voltunk. Nem történt semmi baj. Bent a kocsiban az összes melós ugrott örömeiben. Összeült a kupaktanács, mit is csináljanak velem, ugyanis a következő állomáson bizonyára várni fognak. Jött a nagy ötlet. A két állomás között, a "térköznel" van egy jelzés. Ameddig az előző vonat be nem ért az állomásra, addig a következő a térközön nem mehet túl. Ez nagyon sokszor feltételes megálló is. Megálltunk a nagy éjszakában, két fenyőfa mellett. Mondták, hogy itt le kell szállnom. Le is szálltam. Nagy nehezen kiderült, hogy valaki más is leszállt. Kezdtém követni, mert szerettem volna megkérdezni tőle, hogy merre menjek. De ő, ahogy én közeledtem, úgy gyorsított. Odaszóltam neki, kiderült, hogy egy fiatal lány, úgy 18 év körüli. Elmondtan neki, hogy nyugatra akarok menni, és kértem, hogy segítsen. Elmentem hozzájuk. Egy 5-6 házból álló majorságban lakta. Először ő ment be, előadta az ügyet, aztán kijött az apuka, megnézte, megnézte az igazolványomat és beengedtek. Az öreg mondta, hogy holnap disznóölésre hazajön a fia, aki agronómus 5-6 faluval északabbra. Maradjak ott náluk, jót eszünk, aztán a fiával együtt elindulunk, mivel a fia a határhoz egészen közel dolgozik. Ha vele megyek, akkor nem lesz semmi baj. Ez is történt, megvolt a nagy disznóölés, és január 12-én, hajnali 6 órakor felültünk ugyanarra a vonatra, amivel én jöttem. Mentünk vele 5-6 állomást. Közben igazoltatás volt, de a helyi agronómushoz nem szóltak semmit. Alighogy leszállt, jött megint a repülő ellenőrzés. De ezek nem rendőrök voltak, hanem rendes katonák. A tiszts Sárvár közelében elvette az igazolványomat, majd megkérdezte hová megyek. Mondtam, hogy Iváncra, disznóölésre. Visszaadta az igazolványomat, azt mondta, hogy "jó disznóölést és egyebeket kívánok! Viszontlátásra!" Megérkeztem Iváncra, az állomáson itt is volt egy rendőr. Elmentem előtte. Egy 10 év körüli kislány jött oda hozzám. Megkérdezte: A bácsi ugye Ausztriába tetszik menni? Majd összeestem a nagy ijedségben! Azt mondja: Tudom én, tudom én. Ha tetszik adni egy doboz cigarettát, sok mindenben tudok segíteni. Ott a saroknál vannak a rendőrök, azok mindenkit figyelnek, de ha fogom a bácsi kezét, akkor nem lesz semmi baj. Adtam neki egy doboz cigarettát, és átsétált velem a gyerek a falun. Onnan elindultam egyedül Lövő, Sopronkövesd felé. Ott egy útkaparó figyelmeztetett: Maga egyenesen belemegy az orosz tankosok szájába. Ezen az úton cirkálnak, mert aki itt jár, az biztos disszidálni akar, azokat mind elfogják. Ne erre menjen! Levitt a köves útról és a földre lerajzolta az útkaparó botjával, hogy merre kell mennem keresztül kasul a szántóföldeken. Estére eljutok Sopronkövesd elé, ott van egy erdő, abban lakik egy erdész, aki nagyon rendes reakciós ember, ő átsegít. Ha ő nem, akkor Sopronkövesden van egy Tóki Imre nevű ember, az pénzért átsegít.

Úgy reggel 6 óra tájt indultam, este 8 óra felé érkeztem meg az erdőhöz. Megállás nélkül meneteltem. Nem maradt más hátra, mint elmenni Sopronkövesdre, a Toki Imre nevű emberhez, aki átszállítja pénzért az embereket. Sopronkövesd előtt - hogy érzékeltetni tudjam, mi az amikor az ember menekül - megérkezem egy faluba, ami tök sötét. Távolból kirajzolódnak a házak. Előtte volt egy árok, amin úgy kellett átmenni, hogy az ember vár, körülnéz, mert azt is ellenőrzik. 20-30 házat láttam magam előtt, mindegyik kertje arra nézett, amerről én jöttem. Az egyikbe be kellett mennem! Melyikbe menjek? Az első gondom azt volt, hogy kutya ne legyen, mert az leszed. Nézegettem egy darabig, melyik ház öregebb, kopottasabb. Az egyikbe aztán bementem, nem volt kutya, 1:0 a javamra. Bekopogtam. Petróleumlámpa égett, egy bácsi és egy néni ült odabent. A bácsi kijött. Akkor már én is elég kemény voltam. Mondtam, hogy amennyiben elárulnak, elveszem a bicskám és kegyetlen leszek. Szegény bácsi nagyon megijedt. Elkérte rögtön a személyazonosságimát és egy kis beszélgetés után úgy látszott, elfogadta, hogy én nem vagyok provokátor. Bementem, tejjel kínáltak és kenyérral. Bevittek egy szobába, ahol nem égett a fény. Elmondtam mindent. Ő azt mondta, hogy nem tud átvinni, mert sánta, de elmegy és megkeresi azt a Toki Imrét. Persze, hogy ismeri. Elment, és úgy fél óra múlva visszajött, hogy a Toki Imre nincs itthon. De közben gondolkodott rajta, ők nagyjából ismerik a határ-

A Vendégszövegek 4 című kötetből

A Vendégszövegek 4 című kötetből

menti szokásokat, hogy mikor jönnek-mennek a katonák. Legnehezebb a köves úton átmenni, aztán nekivágni a 2-3 kilométerre lévő határnak. De nincs nagy baj, mert a köves út másik oldalán lakik a sógora, annak van 7 vagy 8 gyereke, azokat áthívja. Amikor mennek haza, eggyel több gyerek lesz, a kutyá se veszi észre. Valóban a köves úton cirkáltak a határőrök. Át is jött a sógora a sok gyerekekkel, s a gyerekekkel együtt én is átmentem a másik oldalra. A két öreg, a sógor és a bácsi levittek a kertek aljába. Elkezdtek magyarázni, hogy ha elindulok, lesz egy tanya, egy grófi erdő, ott jobbra megyek, balra fordulok, és ott a határ... Kérdeztem, hát mennyire van ez az erdő. Hát ők nem tudják. Ha ott megyek, akkor lesz egy makkfa... De hát mennyire? Ok nem tudják. Nagyon meg voltam ijedve. Volt egy tanya is. Kérdeztem, hogy az hány lépésre van? Erre ők: az 872. Akkor az erdő - 1 1 1 3. Attól kezdve mindent szinte centiméter pontossággal így. De ez nekik addig eszükbe se jutott. Ez volt a szerencsém, mert nem tudtam volna megoldani a problémát. Az erdőbe a bekanyarodás után 1200 lépésre van egy makkfa, és ott kell 45 fokos szögben jobbra fordulni, átmászni egy kerítésen, ahol van egy faiskola, aztán kimászni, és onnan 20 méterre van a határ. Bekanyarodtam az erdőbe, alig megyek 20 lépést - minden fa makkfa. Hát hogy fogom én itt megtalálni azt a makkfát? Keményen számoltam a lépéseket, és 1200 lépés táján látok egy fát, ami ötször olyan nagy volt, mint a többi. Akkor esett le a tantusz, hogy magfa, nem pedig makkfa. Átmásztam a kerítésen ... Január volt, esett egy kis hó, amiből megmaradt olyan fél centiméternyi. Az úgy összefagyott, hogy valahányat léptem, az olyan volt, mint egy robbanás, mert mindig eltört az aljnövényzet feletti jégréteg. No, eljutottam a senkiföldjére.. Kitanítottak a kis öregek, hogy ott üljek le 5-6 percig, figyeljek, nézzek közül, és ha látom, hogy nem mozog semmi, akkor guggolva menjek át a másik oldalra. Azon túl ők nem tudnak semmit mondani. Menjek nyugatra! ha véletlenül egy patakot talállok, akkor menjek a folyás irányába. Ez lehetett fél egy körül. Reggel négyig bolyongtam. Biztos vagyok benne, hogy négyszer-ötször visszajöttem Magyarországra. Ott a határvonal olyan, mint az ökörhugyozás. Végül is átjutottam. Bekerültem egy nagy menekültlágerbe.

A Vendégszövegek 4 című kötetből

Az 1984-es könyvhéten dediká

- Hogyan kerülél Belgiumba?

- Tulajdonképpen Franciaországba szerettem volna menni, a bölcsészkarra. A Francia Intézetben, ahol kikérdeztek, azt mondták, hogy szó sem lehet róla. A várószobában, ahol hasonszőrű diákok voltak, valaki azt mondta: Gyerekek, a belgáknál felvesznek televíziósnak! Egyenesen mentem a belga követségre. Ugyanazok ültek ott, mint akik a francia várószobában. Amikor megérkeztünk Belgiumba, kérdezték, hogy ki jelentkezett gyengeáramú villamosmérnöki karra, persze nem állt elő senki. Mondtuk, hogy mi televíziósnak jelentkeztünk - hát ez a televízió, akkor már nem volt mit tenni - felvételizni kellett. 15-ből egyedül én mentem át a felvételin. Bekerültem a műszaki egyetemre. Különbözőbb gondom nem volt, hamar pótoltam, amit matematikából, fizikából tudni kellett. Liège-ben jártam egyetemre. Egy év múlva már volt az egyetemnek egy ún. fakultások közötti irodalmi köre. Én is eljárógtam, ismertem a velem egyidős ifjú titánokat. Olyannyira, hogy szétrobbantottuk ezt az irodalmi kört és indítottunk egy folyóiratot, aminek "DIALOGUE" volt a neve. Pilinszky első francia közlése ott jelent meg.

- Hogyan kerülél át Párizsba?

- '58-tól kezdve rendszeresen jártam Párizsba. Már az első egyetemi vakáción odautaztam. Az egyetemi városban jogom volt szobát kérni. Kaptam is. Olyan szobákat adtak ki, amik egész évben foglaltak voltak, a diáknak nyárra kellett üresen hagyni. Bementem a szobába, ahol legalább ezer magyar könyv volt - ezt a szobát utalták ki nekem. Babócsay Lajos festőművész szobája volt. Ő Parancs Jánosnak volt a legjobb haverja, és Parancs ugyanabban a házban lakott. Azt sem tudtam, mihez kapjak! Nagyon jó könyvek voltak, Babó igen kultúrált ember volt. Alighogy letettem magamat a szobában, kopogtattak. Ajtót nyitok és magyarul megszólal valaki: Bab hol van? Parancs János volt. Kisült, hogy ős is magyar, én is magyar, összebarátkoztunk. Rajta keresztül ismerkedtem meg Nagy Pállal és a többi Párizsban élő ifjú magyar titánnal. Sokat jártunk irodalmi összejövetelekre. 1961 őszén átmentem Párizsba. Parancs Jánosnál csöveztem. Akkor nagyban elkezdtek egy folyóirat tervezését. A tervezés 1962-re valósággá vált: április 14-én jött ki a nyomdából a MAGYAR MŰHELY első száma, és ezen a napon volt a Magyar Műhely első irodalmi estje.

(A beszélgetés 1995 augusztusában készült a keszthelyi Hotel Abbázia kertjében - Rövidített változat.)